Соколёнок

Лашын

3/2017

май-июнь

0+

БАЛАЛАР УЬШИН ЭКИ АЙДА БИР КЕРЕ ШЫГАТАГАН РЕСПУБЛИКАЛЫК ЖУРНАЛЫ

Адабиатты баславшылардынъ бириси

Мине куьнлерге дейим сосы аьдем яшаган болса, ога 90 ясы да толаяк эди. Ол да ким десенъиз, аты савлай дуныяга ийги белгили ногай язувшысы эм шаьйири Суьюн Иамамали улы Капаев болар.

Белгили ногай язувшысы эм шаьйири Суьюн Капаев бизим ана адабиатка 40-ншы йыллардынъ сонъында келгенлерден болады демеге керек. Суь-юн Капаевтинъ аты ана адабиатында лирикалык прозадынъ оьсуьви мен байланыслы десе, эш бир янъылыс та болмас. Ол бизим ногай литературасын баславшыларынынъ бирисининъ сырасына кирип калганлардан дер эдик.

Суьюн Капаев Карашай-Шеркеш республикасынынъ Адыге-Хабль районынъ белгили ногай авылы Эркин-Юртта 1927-нши йыл 3-нши май куьнинде тувган. Онынъ биринши «Оьтуьв» деп аталган произведениеси муннан 60 йыл артта, демек, 1957-нши йыл Черкесск каласында баспадан шыккан эм окувшылар арасында йылы орын тапкан.

Суьюн агайымыздынъ язувшылык диапозоны айлак кенъ демеге керек. Онынъ колы астыннан шыккан «Йылы ел», «Бекболат», «Эски уьйдинъ сонъы», «Толкынынъ таза, Тазасув», «Ювсан», «Тандыр», «Казбулактынъ картлары» эм баскалай китаплери халкымыздынъ арасында уьйкен сый ман пайдаланып келедилер демеге боламыз. Олардынъ коьбиси орыс эм баскалай тиллерге де коьширилгенлер.

Суьюн Капаев уьйкен адабиатлык иси уьшин «Сый белгиси» орден мен, РСФСР-дынъ Оьр Советининъ Президиумынынъ Сый грамотасы ман савгаланган. Ога Дагестан республикасынынъ культурасынынъ ат казанган куллыкшысы деген сыйлы ат та тагылган эм ол оны оьктем кепте юргисткен.

Ол Карашай-Шеркеш республикасынынъ халк язувшысы деген атка тийисли болганлардан болады.

Суьюн Капаев РСФСР-дынъ язувшыларынынъ бир неше съездлерининъ делегаты болып онынъ исинде ортакласкан.

Онынъ татым аьелинде доьрт бала асыл болып, яшавдынъ уьйкен йолына оьз кесписи мен, ниети мен туьскен. Уьйкен улы Иса Капаев атасынынъ йолын алып, аьли белгили язувшыларымыздынъ бириси болып токтаганын да биз билемиз.

Тек не пайда, 2001-нши йыл 21-нши май куьнинде, каты авырувдан сонъ, оьзининъ 75 ясына шыккан шагында язувшымыз эм шаьйиримиз Суьюн Капаев арамыздан кетти. Ама оны халкы бир заманда да мутпаган эм мутпаяк.

С. Култаева.

АЬЛИ ШАЬЙИРДИНЪ БИР НЕШЕ ЯТЛАВЛАРЫН ДА БЕРЕМИЗ

Суьюн Капаев

ЯЛА

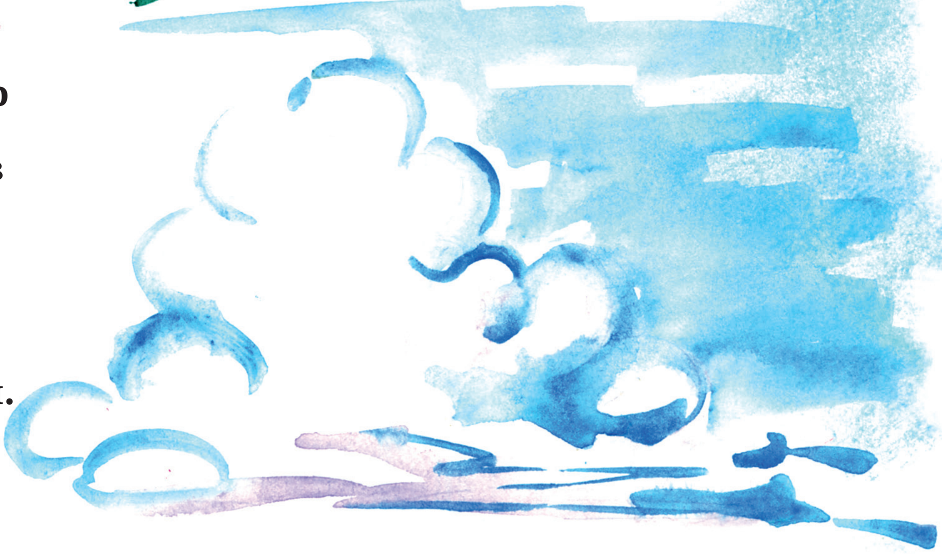

Янынъды ярып яманлар
Ягарлар сага ялады.
Яракшы карап болам-ав
Яла ман салган ярады.

Яла ман салган яра-ав
Яралай яныи калады.
Яла дегенинъ ялман-ав
Янынъды кармап алады.

Ягы болмаса яманнынъ
Ягалмас эди язады.
Билмес эди-ав аьдем де
Яла ман яккан казады.

Шоьл гуьли

Кызара боьртип кыр бойда
Кызгалдак ятыр яйылып,
Шоьлдинъ коьрки менмен деп,
Энъ сайлам гуьлге сайылып.

Сайланып туры тогайда
Сылув да кыздынъ оьзиндей,
Ортасында карашык
Кундыздынъ кара коьзиндей.

Кызарып туры куьн туьсте
Шоьлдинъ гуьли кызгалдак,
Мыс кокыйды ийиси,
Кып-кызыл басы, мойны ак.

Куьйиздей этип кыр-шоьлди
Кызгалдак* ятыр сайланып,
Кызганмай тоьгип ол нурун,
Куьнинъ бетине айланып.

Кызара боьртип кыр бойда
Кызгалдак ятыр яйылып,
Шоьлдинъ коьрки менмен деп,
Энъ сайлам гуьлге сайылып.

---
* *Кызгалдак – мак*

Куьдирети уьйкен ердинъ

Ети кабат бизим ер деп,
Айтып кетти бабаларым,
Аьр кабаты карзна, деди
Ак юректен абаларым.

Етев мекен ер кабаты,
Яде десенъ юзбе экен?
Бирерлери туьп-туьз болып,
Калганлары бизбе экен?

Кайтип оны мен айтайым:
Бизи де бар, туьзи де бар,
Кабатлары катламадай,
Ети тувыл, юзи де бар.

Аьр кабаты эринмейин
Асыллайды аьр бир затты.
Ер тувылым, мекан болып,
Оьктем эткен аьдем атты.

Куьдирети уьйкен ердинъ,
Коьп ти онынъ оьз сыры да.
Аьр йыравдынъ болар, эште,
Ер акында оьз йыры да!

Баьри сырын бизим Ердинъ
Тизип сизге айталмайман.
Ети йырды ер акында
Мине сизге мен йырлайман.

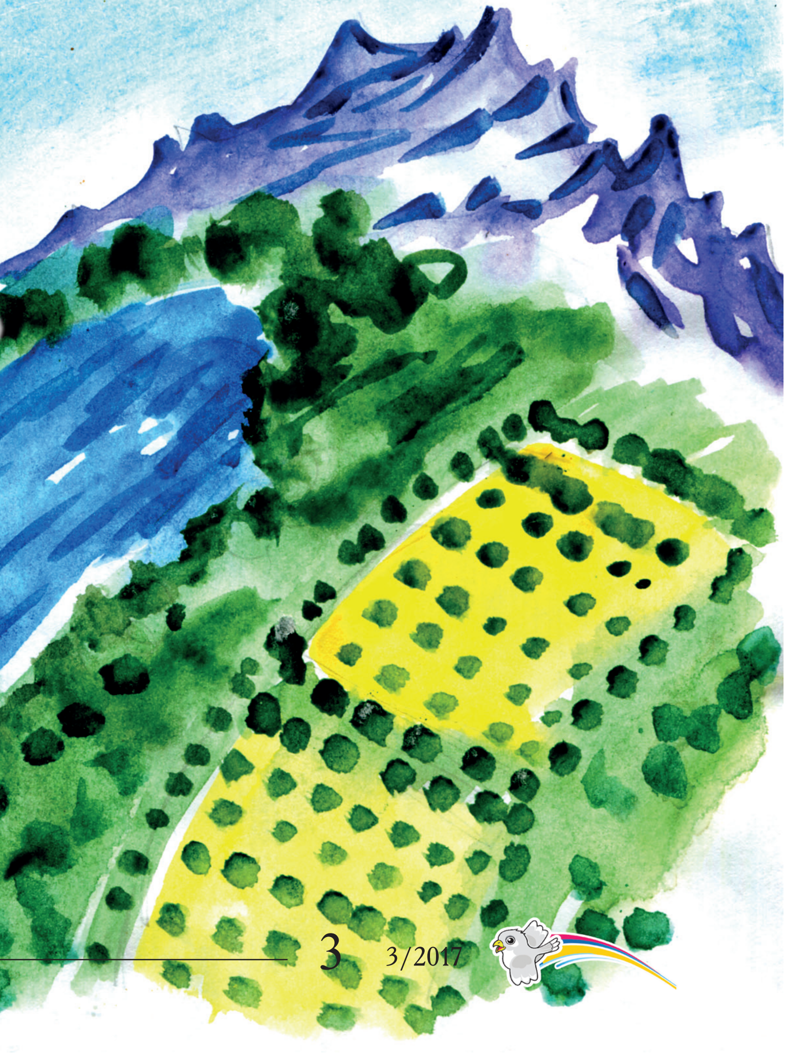

Уьй басы ман тандыр тасы

Уьй курып, уйгынлы эткен,
Атады да – юрттынъ басы.
Йылув берген уьй ишине
Анады да – тандыр тасы.

Сокпак сайлап, йолга алган
Колы тувыма бу атадынъ,
Буьтин денге йылув берген
Бувы тувыма бу анадынъ.

Давдырама йоллар болсын
Ата салган сол бир сокпак,
Ана аты айтылынсын,
Суьттей болып, таза ап-ак.

Миллет маданиятынынъ фестивали

Кызлар районнынъ Янъыкрестьяновка авылында «Биз-бирге» деп аталган миллет ногай маданиятынынъ фестивали оьткерилди. Сосы йыйылувда Кызлар, Ногай, Тарумов, Бабаюрт районларынынъ эм Шешен республикасынынъ Шелков районынынъ делегациялары ортакшылык эттилер.

Айтылган районларынынъ школалар коллективлери фестивальде миллет биювлерин эм йырларын коьрсеттилер, миллет кийимлерин презентация эттилер. Аьр бир номер тувган ягын, ногай халкынынъ юзйыллык таьрийхин эм аьдетин коьрсетуьвге багысланган эди.

Йыйылганлар ногайлардынъ яратувшылык интелигенциясы ман йолыгыс оьткерген.

«Биз-бирге!» деген миллет ногай маданиятынынъ фестивали баьри ягыннан да ногай миллетининъ коьп яклы байлыгын коьрсетти демеге болады.

С. Култаева.

Абдулла Садыков

Бесик

(хабар)

Ол ак кумаштан этилинген ыстанынынъ ишине ышкырынынъ ушларын тыкты, сонъ сондай ок туьси болган коьйлегининъ енълерин туьрди эм бирден каты кепте йоьткирди. Ол, онынъ ойы бойынша, культурадынъ белгиси эди. Оннан калса, боьлмеде турганларга оьзининъ барлыгын билдируьв эди.

Яслар оны турагалап йолыктылар эм тоьрге шыкпага деп тиледилер. Келин болса, кайнатасы турганлай баласын эмгистпеге болмады. Эм баладынъ авызыннан эмшегин тартып алды.

Яс болса «балады эмгистсенъ не болады, неге койдынъ» дегендей этип хатынына карады. Хатыны болса онынъ эткенин сезбегендей болып койды. Сонъ кыскаяклы тарлыктан пештинъ артына тыгылган бесикти шыгарып баслады.

Мине сол заман карттынъ юреги аьлемет болып сокты, тамагына бир зат тыгылгандай болды. Онынъ коьп йолакланган бетиндеги тыртыклары дирилдеди эм теренлескен коьзлери коьз яска толдылар.

– Атай, шай иш, – деди улы эм ога шай куйылган аякты созды. Улы атасына бирден бир зат болганын ашык кепте сезди.

Ясы уьйкен болса коьзининъ карасын бесиктен айырмай эди. Бирден онынъ эсине не де бир затлар туьсип кеттилер...

* * *

Турдымуратжан... Турдымур-ат! Бир йырма ясыннан оьткен кенъ

ийинли яс куллыгын калдырып, сес шыгатаган камыстан этилинген уьйге карап ювырды.

– Улым, мага сув бер субык сув!

Турдымурат бирден коркты, неге десе етпис ясына еткен агай оьмиринде бир кере йоьткирмеген болса да, аьли бир аьлемет туьсли болып токтады.

– Атам, сага не болды? – деп улы тизине шоьгип атасына карады.

– Бир зат та болган йок, бир зат та. Бар мага сув аькелши, белким, ийги болар...

Улынынъ артыннан келини де ювырып келди.

– Сага не болды, ясы уьйкен, – дегендей этип, келини де Турдымуратынъ колындагы куьришкеди алып, ясы уьйкенге созды.

Экинши кере сувды ишкенде ясы уьйкенге бир енъиллик тувды.

– Балаларым, мунда келшинъиз, – деп ол орыннан турды эм мастерскойдынъ ишине кирип кетти.

– Мне сизге, – деди карт. – Бир эски эсикти коьтерип, онынъ ишиннен бесикти шыгарып берип.

Бу бесикти неге коьрсетеди экен дегендей болып, тамаша этип улы эм келини де ога карап калдылар.

– Яткан ери ярык болгыр сенинъ ананъ, кеше-куьндиз сенинъ тойынъды коьрсем экен деп Алладан тилеп туратаган эди. Тек ол бу куьнди коьрмеди. Энъ де ийгиси саьбийининъ саьбийин де коьрип тураман.

Олар эртен бирге шай иштилер. Сол заман сегиз ясларындагы бир кеде кирип келди. Яс эсикти аста-акырын ашса да, ювырып келген эм юреги буьлк-буьлк этетаганы сезилетаган эди.

– Тенеш, не болды?

– Келинимиздинъ аягы енъилленди! Тетем мага суьйиниш айтпага йиберди.

– Кайсы келин?! Юмамыраттынъ хатыныма?

– Ол болмай ким болсын. Аьши ким ди тапканы? – деп Гульзиба ястан сорады.

Эгиз бала.

– Эгиз дейсинъме?

– Бала не билсин! – деди эри, пишесине карай берип.

– Картайганда абысынына не яхшы болды-ав.

– Тек янъыларда дегенинъ не зат? Олардынъ тойы бизим атамаздынъ юзиннен сонъ болды. Оннан бери эки йыл да кеткен болар.

Гульзиба бурылып эрине карады эм онынъ маскара этпейтаганын анълады.

* * *

Ол уянганлай оьзининъ уьйининъ янында туратаганын анълады. «Оьзимди оьзим колыма алайым, ол болмаса хатыным коркпага да болаяк» деп ойланды.

Ол бек калтырайтаган эди.

Булай кепте турмага уялып, ол уьйиннен бир отыз абытта орынласкан мастерскойга карап барды. Мастерскойдынъ ишине куьннинъ йылы саьвлелери туьсе эди.

Бирден онынъ коьз карасы токтады. Эм сол заман муннан алды кере айткан атасынынъ соьзлери эсине туьсти: сенинъ ананъ кеше-куьндиз тойынъды коьрмеге мырат этетаган эди. Тек Алла ога ол куьнди коьрсетпеди. Аллага шуькир болсын, мен сол куьнди коьрдим.

Турдымурат авыр кепте тыныс алды. Онынъ коьзининъ алдына буьгуьнги болган затлар келип кеттилер...

Ол куллык этип турганлай бирден эсикти ашып аданасы Юмамурат келгенин эм босагада токтап турганын сезбей де калды. «Аьши ол менимен аманластыма экен» деп ойланды ол.

Турдымурат алды кере ондай затларга эс те бермейтаган эди. Тек буьгуьнги аданасынынъ сыпатын коьрип, бир ойга кетти.

– Биз сага куллыгымыз болып келдик, – деди Юмамурат.

– Не дейсинъ, иним? – сенинъ айтканынъды эситип те турганым йок, – деди Турдымурат. – Меним кулагым ондай бир эситпейтаганын билесинъше.

– Меним арбамнынъ коьширагашы сынган, – деди иниси.

– Олай болса келискен бир зат аькел, этермиз, – деди агасы.

Болган ман Турдымурат оьзининъ куллыгын этип турды. Сол заман Юмамурат артык шыдап болмай:

– Мен алгасайман, анълайсынъма! – деди.

– Калганлар ойнап турама, – деди явапка Турдымурат.

– Меним кайнатам оьлмеге туры, кызын еткермеге керек, – деди Юмамурат.

Аданасынынъ ак юрегиннен этпеегин билип, Юмамурат уьйден шыгып кетти.

...Оьзининъ колында бесикти коьрип Турдымурат эсин йыйды. Тек оны не зат ыслап турганын ол аьли де анълап болмады. Сонъ ол бесикти алып уьйге кирди эм Гульзибадынъ алдына оны булактырып таслады.

– Бу не зат экен? Аьдемлерде мунавдай бесикте балалар ятадылар. Бизики болса шанъ басып ятыр!

– Ай, Аллам, мага аксак болса да, коьзи йок болса да бир саьбий берген болсанъ мунавдай кайгылы куьнге калмаяк эдим!..

Оьзи коьзясларын тоьгип, оьзи кышкырып йылап Гульзиба Алладан тилевде болды. Эрте-кеш болса да сондай наьсипсиз болган куьн келеегин ол биле эди. Тек ол булай болар деп ойламайтаган эди. Турдымуратка мундай соьзлерди айтпага кайтип авызыма келди экен?

– Аявлым, – деди Гульзиба эрине карай берип, – тек сен ялгыз тувыл, мен де кыйналып тураман. Алла берсе, саьбий де болар. Алладан ызынсыз бир зат та болмаган. Иншалла, бир тынышлык куьн тувар.

Мине сол болып оьткен затлар карттынъ эсине туьсип кеттилер. Алтыннан айырылган аьдем онынъ баасын биледи. Ол заман болса, ол хатынынынъ кайдай экенин билмейтаган эди. Турдымурат пан хатыны саьбийи йок болса да яшавынынъ сонъгы куьнине

дейим турмага разы эди. Ама Турдымурат...

Шуькир болсын Аллага. Аьли бесикте уьйкен улынынъ улы ятады. Эндиги карт та оьзининъ мырадына еткенине бек разы.

Каракалпакшадан коьширген
С.Култаева

М. Авезов

Ким уьйкен

Бес сында Явгайтар,
Ойнаятып мысык пан,
Бир ой келип басына,
Билейим деп, кызыккан.

Мысыгынынъ бурнына,
Энъкейип ол карайды,
– Мен уьйкенме, мысыкпа? –
Деп, атайдан сорайды.

– Сен бес яска толгансынъ,
Мысыгынъ тек экиде, –
Деди ога атайы,
Юзи яйнап куьлкиден.

– Оьзок та, сен уьйкенсинъ,
Мен мысыктынъ акасы, –
Деп анълатты балага,
Мыск сыйпап, атасы.

– Туьз айтпайсунъ сен, атай, –
Деди сонда Явгайтар,
– Уьйкенлерде оьседи
Мунықындай мыйыклар.

АК АНЪ

Кар явады, кар явады,
Ап-ак этип дуныяды.
Ап-ак кувдай анъ авада
Канатларын яяды.

Аспаннан кар тоьгиледи,
Коьнъиллерди тазалап.
Сарк-сарк этип шат куьледи
Ак тон кийген кызалак.

Кар туьседи, кар туьседи
Кабагына – касына.
Юрегинде гуьл оьседи –
Кыз он алты ясында.

Кар конады. кар конады -
Кайгы кувган ак маьлек.
Кыз да ога ынанады,
Таза суьйим даьмелеп.

Кар туьседи, кар туьседи
Ап-ак этип ер юзин.
Кыз да бизге уьлеседи
Куьлкисиниъ куьмисин.

Кар явады, кар явады
Юлдызларын шашады.
Ап-ак кувдай анъ авада
Канат кагып ушады.

Шаьйир Мен Йолыгыс

Ногай районнынъ окувшылары белгили ногай шаьйири эм язувшысы, РФ-сынынъ язувшылар Союзынынъ агзасы, Ершов атындагы хаклар ара литературалык савгасынынъ лауреаты Анвар-Бек Култаев пен йолыгыс оьткергенлер. Билимлендиьрув боьлигининъ етекшиси Кайтархан Оьтегеновадынъ айтувы бойынша, А.Култаев белгили шаьйир, публицист, коьшируьвши, коьплеген поэтикалык йыйынтыкларынынъ авторы, ясына карамастан, аьли де куватлы эм оьз исине кайратлы. Шаьйирдинъ яратувшылыгынынъ бас баьтири – ногай шоьли. Онынъ акында шаьйир уьйкен суьйим эм оьктемлик пен айтады.

Карасув школасында болган йолыгысында окувшыларга эм окытувшыларга оьзининъ яратувшылык йолы, биринши язган сыдыралары акында хабарлаган. Тынълавшыларга шаьйирдинъ оьзининъ ана тили, Дагыстан халкларынынъ дослыгы акында янъы ятлавларын кызыксынып тынълаганлар. Йолтыс шарасында солай ок ортакшылык эткен шаьйир эм коьшируьвши Алибек Капланов та. Ол да оьзининъ шоьлине, ногай хатын-кызларга, бесик акында ятлавларын окыган.

Карасув мектебининъ директоры Байманбетова Аьруьвхан йыйынганлар атыннан келген конакларага уьйткен савболсын айтты, эм сосы йолыгыс коллектив эсинде дайымга сакланар деди. Оларга яратувшылык йолында йогары уьстинликлер сагынып кетти.

Келген конаклар уьйкен разылыгын кешликти юриткен Алимет Кокешовага билдиирмей болмадылар.

Халк аьдетлериннен

Болганда – той болсын

Сонъгы заманларда коьплеген аьллерде, хатын ман киеви кесек яшав йолын оьткен сонъ, куьмис, алтын тойларды белгилевлери ийги аьдет болып бараятыр. Энь де аьлемети, тойлардынъ коьп туьрлилери бар экен. Сога коьре аьр бир тойга тувганлары, таныслары киеви мен хатынына кайдай савгады этпеге керегин билселер, ийги деп ойлаймыз. Сонынъ уьшин аьли биз сизге тойлардынъ туьрлилери эм сол куьнлерге кайдай савгалар этилетаганы акында айтып озайык.

ЯСЫЛ ТОЙ – уьйленгенли бир йылдынъ бойында аьр ай сайын тойдынъ озган куьнинде белгиленеди. Сол куьн уьйленгенлерге, аьдетинше, шешкейлер берединлер.

УН ТОЙЫ – уьйленгенли бир йыл озды дегенде, байрамшылайдылар. Яс аьдемлерге савыт, уьйде керек яракларды савгалайдылар.

АГАШ ТОЙЫ – бес йылдан сонъ белгиленеди. Савгага агаштан этилген шомакалар, касыклар, кутыклар, казан асувда керегетаган ун тактасын, оклав аькеледилер.

ЕЗ ТОЙЫ – уьйленгенлер ети йыл яшаган сонъ, белгиленеди. Сол куьн байы ман пишесине, аьдетинше, туьсли металлардан этилген затларды, ашуьвкелерди, савытларды савгалайдылар.

КЫЗЫЛГУЬЛ ТОЙЫ – он йылдан сонъ этиледи. Байы сол куьн пишесин бир байлам гуьл шешекейлери мен кувандырады.

КОЛА ТОЙЫ – неке кыйылган сонъ он эки йыл дегенде, белгиленеди. Сол куьн уьйдинъ иелерине савыт савгаланса ийги.

СИСЕ ТОЙЫ – он бес йыл дегенде байрамшыланады. Савга кебинде сол куьн, аьдетинше, сиседен, хрустальден савгалар этединлер.

ШЫНЪ ТОЙЫ – йырма йылдан сонъ озгарылады. Шынъ савытларды, туьри сервизлерди савгалайдылар.

КУЬМИС ТОЙЫ – яшаганлы йырма бес йыл толды дегенде байрамшылайдылар. Сол куьн уьйленгенлерге куьмис затларын берединлер.

ЫНЖЫ ТОЙЫ – байы ман пишеси уьйленгенли отыз йыл дегенде белгиленеди.

КЕНДИР (ЛЬЯНАЯ) ТОЙЫ – аьел кепленгенли отыз бес йыл дегенде байрамшыланады. Сол ийгиликке шакырылганлар стол яювлар, орын тоьсенмелерин, бетявлыклар алып келединлер.

КЫЗЫЛ ЯКУТ (АСЫЛТАС) ТОЙЫ – кырк йыл дегенде келеди. Эр киси пишесине савгага кызыл якут тасы болган алтын юзик савгалайды. Конаклар болсалар уьйди ярасыклав уьшин суьвретлер, уьйге керек–яраклар алып келедилер.

АЛТЫН ТОЙ – бирге яшаганлы Элли йыл дегенде озгарылады. Ол энъ де сыйлы, энъ де эстеликли мереке деп саналады. Байы ман пишесине алтын савгалайдылар.

Биз де, буьгуьн йогарыда эскерип кеткен тойларды белгилейтаганлар бар болса, сондай аьеллерди исси кепте кутлаймыз.

НАЬСИП ДЕГЕН НЕДИР?

Наьсиптинъ акында мен коьп туьрли эрисуьвлер эситкенмен, — дейди оьзининъ бир эске алувында белгили орыс шаьйири Лев Кассиль.

— Биревлер наьсипли болув уьшин, коьп санда болган акша байлыгы керек, — деп, ойласадылар.

Коьп санда акшасы болган байлар ярлылардан яхшы кепте яшайдылар. Тек олар сол байлыкты оьзлери ислеп алмайдылар, оьзгелердинъ кыйынлары ман йыядылар.

Олай аьдемлердинъ намысы таза болмайды.

Шынты наьсипли болмак уьшин — аьдемнинъ намысы таза болмага керекти. Аьр заман мага деп туратаган киси наьсипли болмага эш бир амал да йок. Наьсипти ялгыз оьзи саялы тувыл, оьзгелер саялы да казанмак уьшин яшайтаган аьдем — наьсипли аьдем.

Эгер сен атанъа, ананъа эм ювыкларынъа бир аз зат болса да, савкат этсенъ, оларга коьмегинъ тийсе, оьзинъди наьсиплиге санайсынъма?

Олай болган сонъ, аьдемлерге коьмек этуьв, оларды шат этуьв, оьзининъ суьйинишиннен оларга да паймалак — мине наьсип, деген, солай зат. Шынты наьсипли деп солай аьдемлерди айтпага ярайды.

(Лев Кассильден)

Бу Кеде туьз эткенме?

Коньысы бир хатын бек ашувланып келип:

— Сизинъ Мурат бизим тамды пышак пан сызгышлап кеткен! — деп, аьризе эткен.

— Мурат дурыспа аьши? Неге эттинъ сол затты? — деп, сораган анасы улыннан.

— Дурыс, мамам, дурыс, — деп, кеде де муькир болган.

— Неге эттинъ аьши солай яман затты? — деген анасы да.

— Оьзлерининъ Юсубы да, эртенги шак мен йокта келип, бизим тамды яралап кеткен! Оныкы не! — деп, Мурат тамды коьрсеткен.

(Магомед Яхъяевтен)

„Биз-бирге!“ деген ногай фестивали

21-22 наврузда (март) Кизляр районынынъ Ново-Крестьяновка авылынынъ орта мектебинде ногай халкымыздынъ маданиятына багысланган фестивали тоьгерегине коьп талаплы аьдемлерди йыйнады. Ногай, Тарумов, Бабаюрт, Щелков, Кизляр районларынынъ окувшылары ногай кийимлери мен коьликлерден туьскенде ок, оларды аьруьв анъ ман, хошлав соьзлер мен, ас-сув ман карсы алдылар. Фестиваль Россия эм Дагыстан гимни мен басланды. Кизляр районынынъ басы Погорелов Александар Максим улы конакларды хош коьрип алды. Сырт регионы бойынша Координационлык советининъ председателининъ орынбасары Олег Артюхов, ДР Аькимбасынынъ Сырт регион бойынша ваькили Александр Воронин де кутлав соьзлерин айттылар. Фестивальди юриттилер ногай оькимет театрдынъ артистлери: Алимхан Джалалалов эм Саида Кельдасова.

Фестивальди «Лашынлар» биюв ансамбили «Половчанка» биюви мен аштылар.

Домбыра сазым, алтын саз!
Занъырайды ногайда.
Мутылмаган добмыра
Оьнерлилер колында! – деген сыдыралар ман юритуьвши Саида Кельдасова «Ошагым меним-тувган Дагыстан» деген ярыстынъ домбыра саз ойынында енъуьвшиси Кадрия Джумаковады ортага шакырды эм ол йыйылган халктынъ юрегин коьтерип йылкы сазды ойнады.

Биюв-яннынъ сырлы тили, биюв-куваныш, аьдемнининъ ярык коьнъили, биюв дуныясынынъ ярасыклыгын фестиваль катнасувшылары аьзирлеген эдилер.

«Лашынлар» ансамбили «Турналар» деген биювин коьрсеттилер. Тарумов районынынъ «Юлдыз» ансамбили «Ногай шоьли» деген биювин бийидилер. Етекшиси Манапова Кабират Толеген кызы. Кизляр районынннынъ «Шоьл оьрнеклери» деген биюв куьби «Акынлардынъ эстелигине» деген биювлерин (етекшиси Уразалиева Татьяна Имангазы кызы ман) аьзирлеген эдилер. Шелков райнынынъ «Ушкын» куьби болса «Ногай биювин» ярасык бийидилер, балетмейстер Аджибатырова У.М. Бабаюрт районы «Ак шалув» биювдинъ оьрнегин коьрсеттилер.

Биювден сонъ оьнерли балалар анъ дуныясына коьмилдилер, йыркарзына байлыгы, онда аьр бир миллетдинъ оьзинининъ бир ыспайлыгы бар. А ногай йырлар болса, тынълаганларды ойландырмай, кувандырмай, тамырында кан ювыртпай болмайдылар.

Валерий Казаковтынъ соьзлерине язылган, Арсланбек Султанбековтынъ «Кайда авада» деген йырын оьнерли кызымыз, Ногай районынынъ Кадрия атлы орта мектебининъ окувшысы Алтана Кокоева йырлап эситтирди. Етекшиси Баякаева Альмира Юсуп кызы. Тарумов районынынъ Ново-Дмитриевка авыл орта мектебининъ 4 кл окувшысы Рамазан Манапов данълы йыравымыз Арсланбек Султанбековтынъ «Домбыра» деген йырын аьлемет тавысы ман йырлады. Луиза Донбузова-Кизляр районыннан келген эди, ол «Орайда» деген йыр ман коьнъиллерди коьтерди. Бабаюрт районынынъ окувшылары болса, «Ак шалув» эм «Ногай Эл» деген йырлары ман юреклерге еттилер. Тилеков Рустам Сарысувдан келген йигит окувшы «Домбырам» деген йырды йырлады. Юмазиет Курманбаева Кадрия Темирбулатовадынъ «Ата юртым» деген ятлавын, Алтынай Давлетова Ногай районнынъ Эдиге авылыннан Салимет Майлыбаевадынъ «Биз-ногайлар» деген ятлавын усташа окып эситтирдилер.

Аьлемет ярасык эди Фестивальдинъ «Ногай кийимлерин коьрсетуьв» кесеги. «Бурынгы заманга аьлиги карав» деп атап Карагас авыл орта мектебининъ окувшылары етекшиси Мансурова Сабират

Эсманбет кызы ман кийимлер аьзирлеген эдилер. Тарумов районы болса «Тетейдинъ сандыгыннан» деп атап, сахнага кийгизлер тоьсеп, сандыктан туьрли коьйлеклер шыгарып, олардынъ таьрийхин айттылар. Солай ок кызыклы эди баска район окувшыларынынъ кийим коьрсетуьв кесеги.

«Ногайлардынъ белгили аьдемлери» деген йолыгысты Россия язувшылар эм журналистлер Союзынынъ агзасы, РФ сыйлы окытувшысы, «Ногай Эл» радиосынынъ ногай боьлигининъ редакторы Салимет Майлыбаева уйгынлаган эди, ол йолыгыстынъ сыйлы конаклары эдилер; Россия язувшылар эм журналистлер Союзынынъ агзалары – Анварбек Култаев эм Магомед Кожаев, драматург Дагыстаннынъ халк артисти Байсолтан Джумакаев, композитор эм дирижер, РФ эм РД ат казанган маданият куллыкшысы Я.Кудайбердиев, РД ат казанган маданият куллыкшысы, коьплеген фестивальллер лауреаты, акынымыз Алибий Романов, суьвретши эм шаьйир, РФ журналистлер Союзынынъ агзасы Мухминат Отевалиева, филология илмилерининъ кандидаты, доцент, Тахо-Годи илми излев институтынынъ йогары категориялы окытувшысы, РФ язувшылар Союзынынъ агзасы, Ф.А.Кусегенова, йыравшы Зульфия Аджигеримова.

Олардынъ аьр бириси сый этилип сахнага шакырылды эм йыйылган кара халк алдында оьзлерининъ акында айтпага, ятлавларын окымага, йырларын йырламага амал болды. Зал ишиннен берилген соравларга кызыклы яваплар бердилер. Кумлы авыл орта мектебининъ ногай тил окутувшысы Аджигельдиева Сафият Мамабет кызы «Адасымнынъ кызына» деген оьзине багысланган Магомед Кожаевтинъ ятлавын окып эситтирди. Карагас авыл орта мектебининъ «Тулпар» атлы шаьйирлик куьбининъ катнасувшылары аьр йолыгыстынъ конакларына оьзлерининъ ятлавларын оьнерли аьдемлеримзге багыслап, окып эситтирдилер. Олардынъ етекшиси Салимет Ахмат кызы Майлыбаева акында ис йолдасы, тувган тил окытувшысы Зарманбетова Нурсият Зиявдин кызы айтты, яратувшылык йолыгыс «Биз-ногайлар» деген Майлыбаевадынъ ятлавы ман тамамланды.

Фестивальдинъ экинши куьни ногай аьдетлерди коьрсетуьв мен басланды, Кумлы авыл орта мектеби «Келин туьсируьв» аьдетин, Бораншы авыл конак сыйлавды, Ново-Крестьяновка «Навруз байрамды», Бабаюрт эм Шелков районлары «Бесикке боьлев» аьдетлерди тамам

артистлердей ойнап коьрсеттилер. Тарумов районынынъ Ново-Дмитриевка авыл орта мектеби «Кийгиз басув» аьдетин коьрсеттилер.

Юн халшеси ногайдынъ
Тахтаметте яйылган,
Ясайман деп оларды
Неше коллар ыз салган.
Оювлары ортасында
Коьп ойларды тувдырган.
Ногайымнынъ кийгизи
Дайым куьези болган!

(С.Майлыбаева).

Эне сосы соьзлер мен окувшылар сахнага шыгып, кийгиз басув исин коьз алдыга аькелдилер.

Ногай оькимет драмтеатры болса Кадрия Темирбулатовадынъ эстелигине багысланган адабият-аваслык композициясы ман уллы шаьйирдинъ бактысын хабарладылар.

А кайдай кызыклы эди бала ойынлар, «Санав ойынларын», «Аркага коьтеруьв», «Наьндуьрик», «Табан тирес ойыны», «Кол ысласув», «Какез» эм сондай коьп баска ойынларды толы зал уьйкен куваныш пан йолыкты.

Куьнбатар орта школасынынъ окытувшысы Кабират Алавдин кызы Янполова уьйкен выставка аьзирлеген эди. Онда ногай кийизлер, намазлыклар, балалардынъ колы ман ясалган туьрли затлар каравшыларды кызыксындырды.

Фестивальди уйгынлаган Кизляр районнынъ депутаты, профсоюз организациясынынъ етекшиси, «Кизлярский район» МР йыйынынынъ Депутаты Турсун Дауд улы Имартов. Маданият байрамын яба келип, мунадай соьзлер айтты: «Сосы «Биз-берге!» деген «Элде, тилде, динде бирлик!» деген девиз бен Фестивалимиздинъ бас мырады – ногай халкымызга эс эттируьв, бизим бай таьрийхимизге, маданиятымызга баска миллетлердинъ эслерин каратув, туьрли регионларда яшайтаган ногайларымызды бириктируьв болады. Сол мырадымызга еттик деп ойлайман!» Баьри катнаскан спонсорлар, Фестивальди туьзбеге коьмек эткен аьдемлер де белгилендилер. Соьйтип, ярасыклы анъ ман ногай халкымыздынъ саният дуньясына багысланган Фестиваль тамамланды.

Салимет Майлыбаева-Нукова, Россия язувшылар эм журналистлер Союзынынъ агзасы.

Куруптурсын Мамбетов

Аьзиз анам колларынъды оьбемен

* * *

Аьзиз анам,
Колларынъды оьбемен,
Колларынъды,
Бесигимге боьлеген.
Сыпатынънынъ
Аьр сызыгын билемен,
Кайгыланган
Яде шатлы куьлеген.
Абыт алып,
Аягымды басканда,
Айттынъ, анам:
Юр сен, балам, йыгылма,
Тувган ерге
Табанынъды берк басып,
Яшавынъда
Кыйынлыктан тыгылма.
Авырганда
Сен басымнан таймадынъ,
Кирпик какпай,
Коьп кешелер оьткердинъ.
Суьювинъ мен,
Яшавынънынъ оты ман
Аявлынъды
Тоьсегиннен коьтердинъ.
Эр баланъды
Йигит этип оьстирдинъ,
Аьлеметли
Дуныяда кеземен.
Аьр ерде де,
Аьзиз, анам, аьр вакыт,
Суьювинъди,
Куьтуьвинъди сеземен.
Узак кетип
Еталмасам коьп заман,
Авыр ой ман
Юрегинъди кыйнама.

Оьнерли Алтынай

Аьлиги заманда коьплеген кеделер эм кызлар ата–ба-баларымыздынъ оьнерлери мен ийги кепте кызыксынадылар демеге керек.

Сондайлардынъ бириси Ногай районнынъ Карасув орта мектебининъ 8-нши классынынъ окувшысы Алтынай Байманбетова болады. Сосы кызалак «Келелектегиге абыт» деп аталган Савлайроссиялык яслар уьшин илми йыйылувда катнасып, оьзининъ «Кышпак – бал балалары – келеектеги кувыршаклар» деген исин йогары дережде коьрсеткен. Оьнерли кызалак «Йыйылувдынъ яс катнасувшыларынынъ арасында энъ де ийги ис» деген номинация бойынша дипломга тийисли болган.

Оьнерли кызалак Алтынай Абхазиядагы Гагры каласында илми школа-семинарда да катнасаяк.

Яс оьнерли кызга коьп ийгиликлер, уьстинлик, ашык йоллар сагынамыз.

А. Култаев.

„Лашыннынъ"- ногайша-орысша соьзлиги

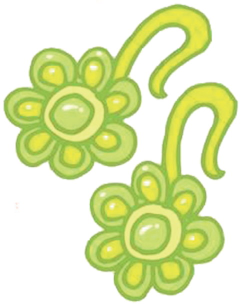

АЛКА – серьга, сережка
АЬСКЕР – армия, войско
БАВ – сад, шнурок, ремешок
БАДЫРЖАН – помидор
БАКАШАНАК – ракушка
ВАЬДЕ – обещание
ЕЛКЕН – парус
ЕЛМАВЫЗ – баба-яга
КАМА – кинжал
КОЗ – орех, ореховый
КОЬМИР – уголь, угольный
КУВРАЙ – бурьян
УВАЗ – устный рассказ, повествование поучительного характера
ЮНЫКЫР – с лохматой шерстью, лохматый
ЯВЕЗ – мускатный орех

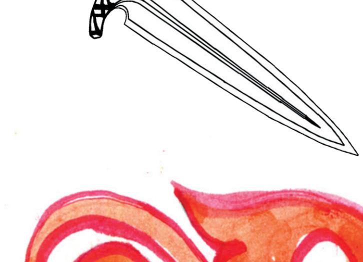

Шешип карайык...

Канат кагып ушайым,
Йыр мен сага йырлайым.
Сен де мени кувандыр:
Терекке уьй тез кондыр.

Тынмай тыр-тыр этермен,
Ойды, кырды оьтермен,
Кара ерди авдарып,
Йолак салып кетермен.

Кызгылт, сары, коьк эм ак,
Канатлыман мен оьзим.
Шешекейдей яркырап,
Консам, тоймас эш коьзинъ.

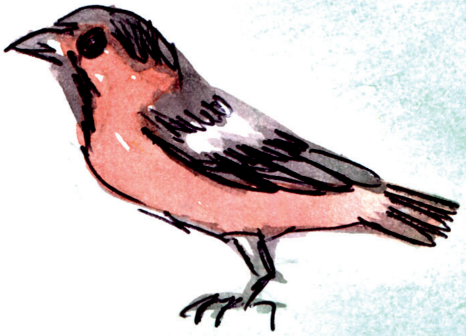

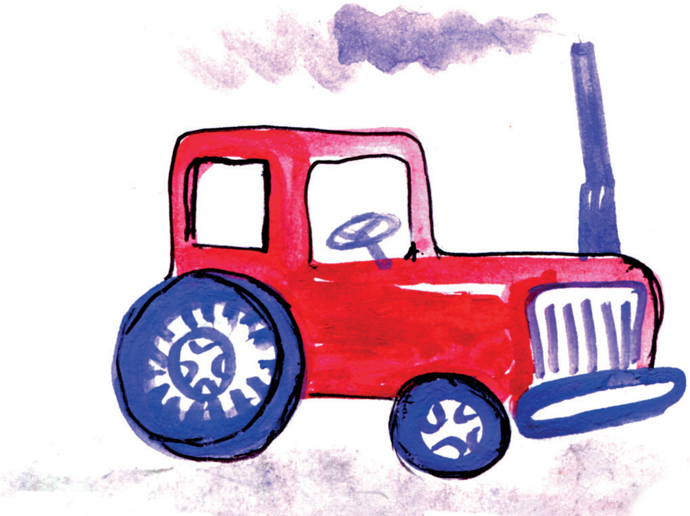

Барар артка, алдыга,
Турган бир пароход.
Токтай калса еринде
Тесип йиберер тенъиз йол...

Терезеде бир коьл бар,
Яшай онда балыклар.
Сисе япкан ягады –
Балыкшылар йок онда.

Клеткалардагы буквалардан астындагы бос клеткага. соьзлер туьзинъиз. Ясалган соьзлердинъ биринши букваларыннан (олар айырым клеткаларга алынганлар) 6 буквалы янъы соьз туьзип каранъыз. Ол соьз акында не зат айтнага боласыз?

Кишкей хабар язынъыз

1.

А	З	С

2.

А	А	Л	М

3.

Й	В	Н	Л	А

4.

А	Г	Р	А	К

5.

К	А	Ы	С

6.

Р	Т	Е	И	М

1
2
3
4
5
6

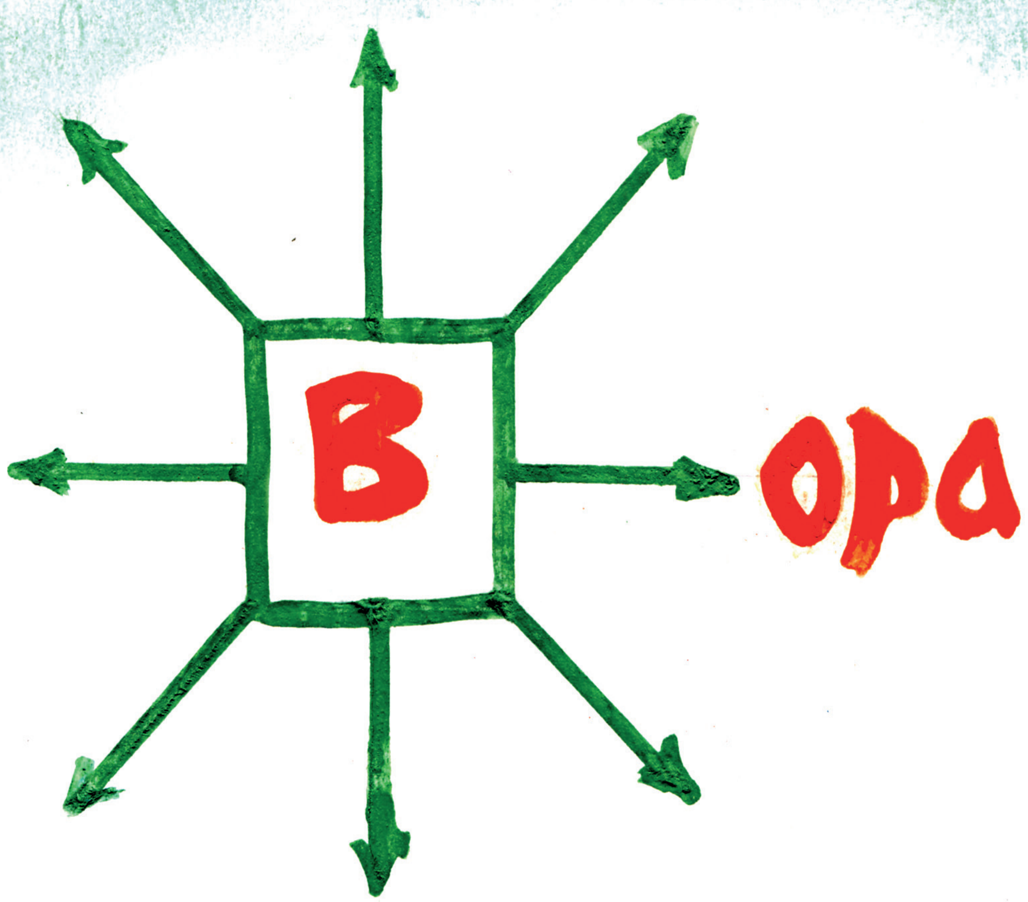

Сонъы „В" буквасына битетаган соьлерди ойлап, тавып язынъыз. Эм сол соьзлерден йыймалар туьзип каранъыз. Баьриси 8 соьз болмага керек. Сизге, окувшылар, йогарыда бир мысал берилген: орав... Калгынларын сосы йосыкта оьзынъиз язып каранъыз...

Соколёнок

Лашын

3/2017

май - июнь

**Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.**

**Учредитель :
Министерство печати и информации РД.**

**Регистрационный номер
ПИ №ТУ05-00348 от 01.12.2016г. выданный управлением Роскомнадзора по Республике Дагестан.**

Издается с января 1990 г.

Главный редактор
Мурад Ахмедов

Редколлегия:
А.Исмаилов (зам. гл. редактора)
Т.Зургалова (отв. секретарь)
А.Култаев
Б.Кулунчакова
М.Авезов
С. Майлыбаева
С. Култаева (редактор выпуска)

Худ. редактор З.Даганов
Тех.редактор Т. Лузина
Художник номера А. Самарская
Оформление обложки З.Даганов

Выход в свет 19.06.2017 г.
Тираж 329 экз.
Заказ №74

Типография: ООО «Издательство «Феникс пресс»
Адрес типографии: 367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное бюджетное учреждение Республики Дагестан «Редакция республиканских литературных журналов «Соколенок» и «Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя: 367025, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

**Электронный адрес редакции:
litdag@mail.ru**

Ногайский язык.
Индекс: на год - 63238,
на полугодие - 78432.

Цена свободная.